

Karpaty łączą - mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej

Karpaty: nasze – ich – wspólne Historia i współczesność wielokulturowego pogranicza

dr Grzegorz Demel

PROJEKT WSPÓŁFINANSOWANY PRZEZ SZWAJCARIĘ W RAMACH SZWAJCARSKIEGO
PROGRAMU WSPÓŁPRACY Z NOWYMI KRAJAMI CZŁONKOWSKIMI UNII EUROPEJSKIEJ

Lider projektu

Partnerzy

Projekt objęty Patronatem Honorowym:

Ministra Rolnictwa
i Rozwoju Wsi

Ministerstwo
Sportu i Turystyki

Ministra Sportu i Turystyki

MINISTERSTWO
ŚRODOWISKA

Głównego
Konservatora Przyrody

Marszałka
Województwa
Podkarpackiego

Marszałka
Województwa
Małopolskiego

POLSKA
ORGANIZACJA
TURYSTYCZNA

Polskiej Organizacji
Turystycznej

Konwencji Karpackiej

Projekt objęty Patronatem Medialnym:

TVP Kraków

TVP Rzeszów

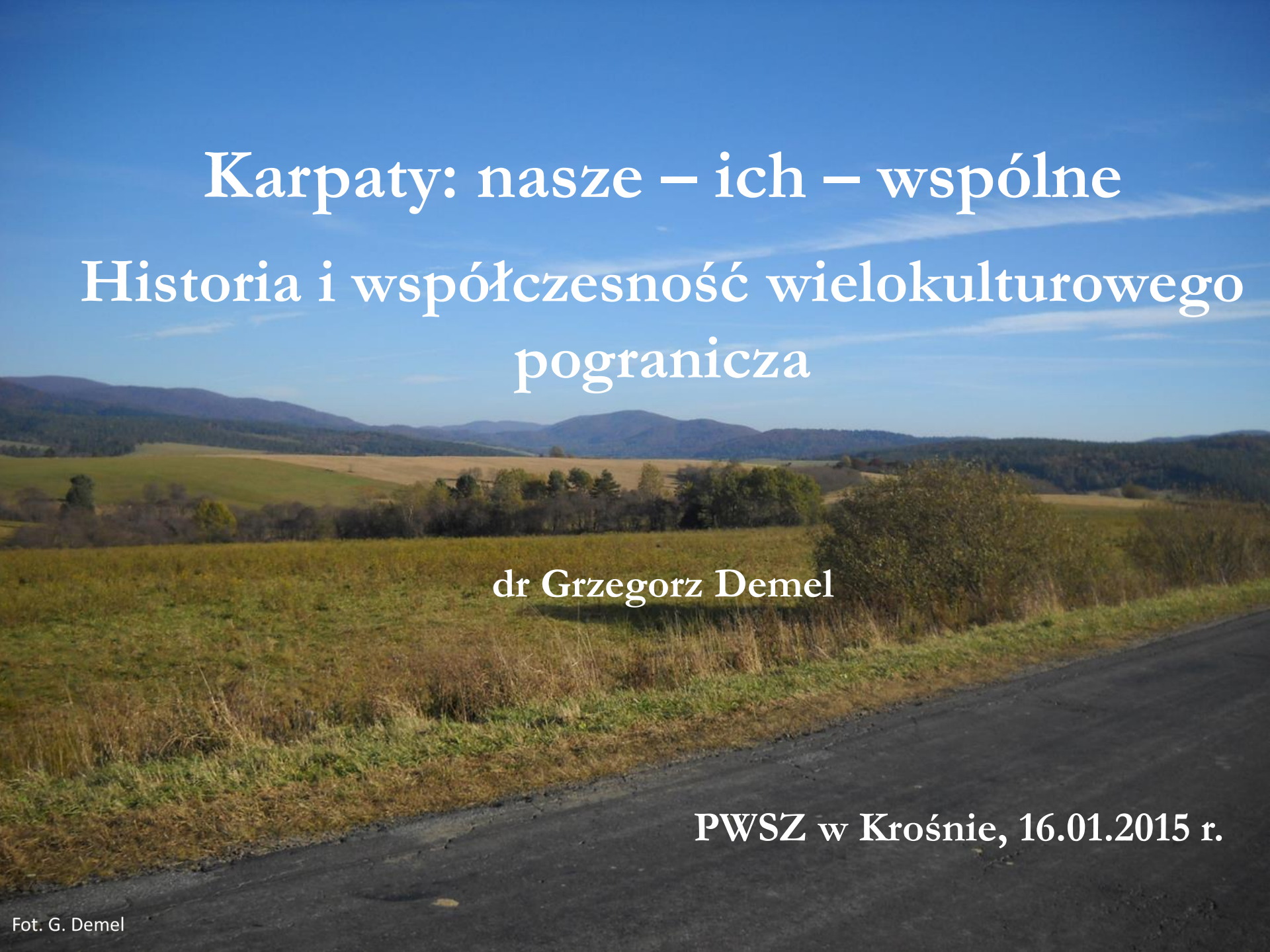

Polskie Radio
RZESZÓW

Polskiego Radia Rzeszów

Gazety Wyborczej Kraków

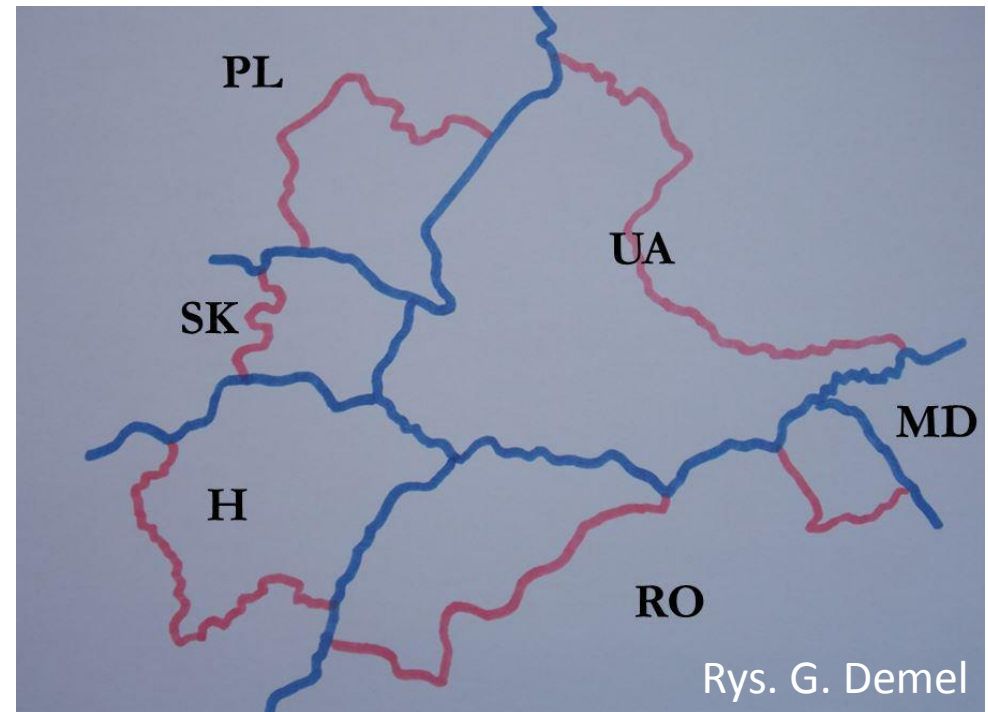
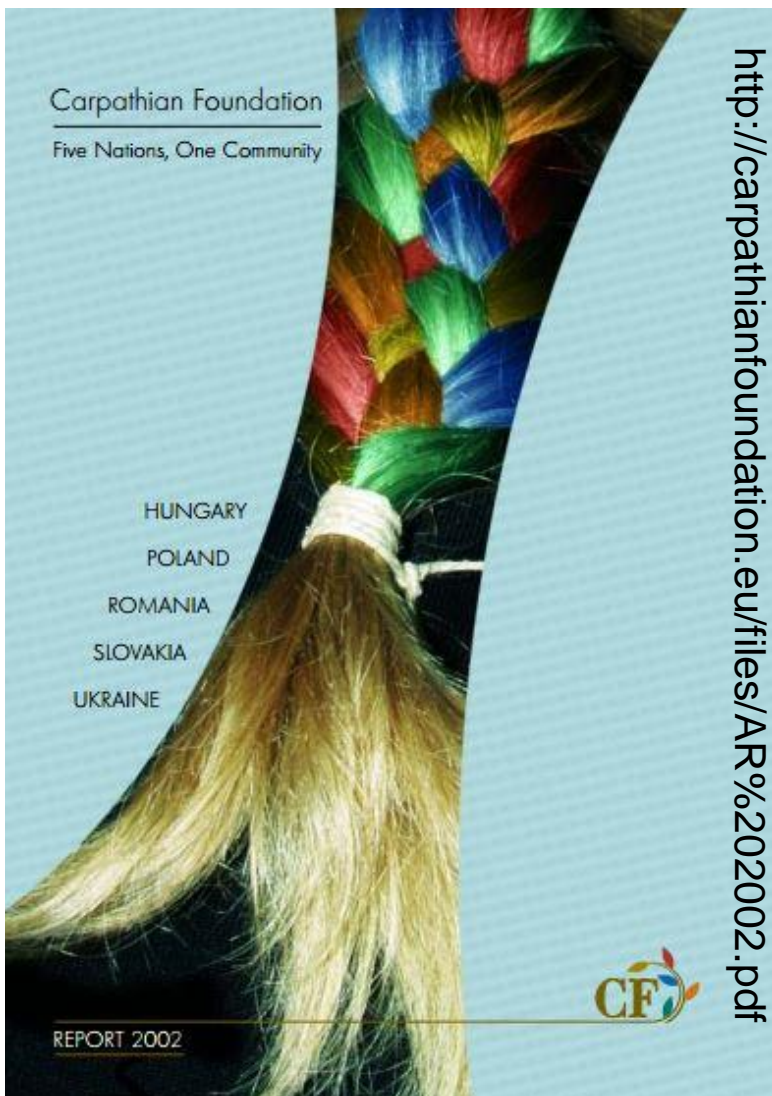
Karpaty: nasze – ich – wspólne

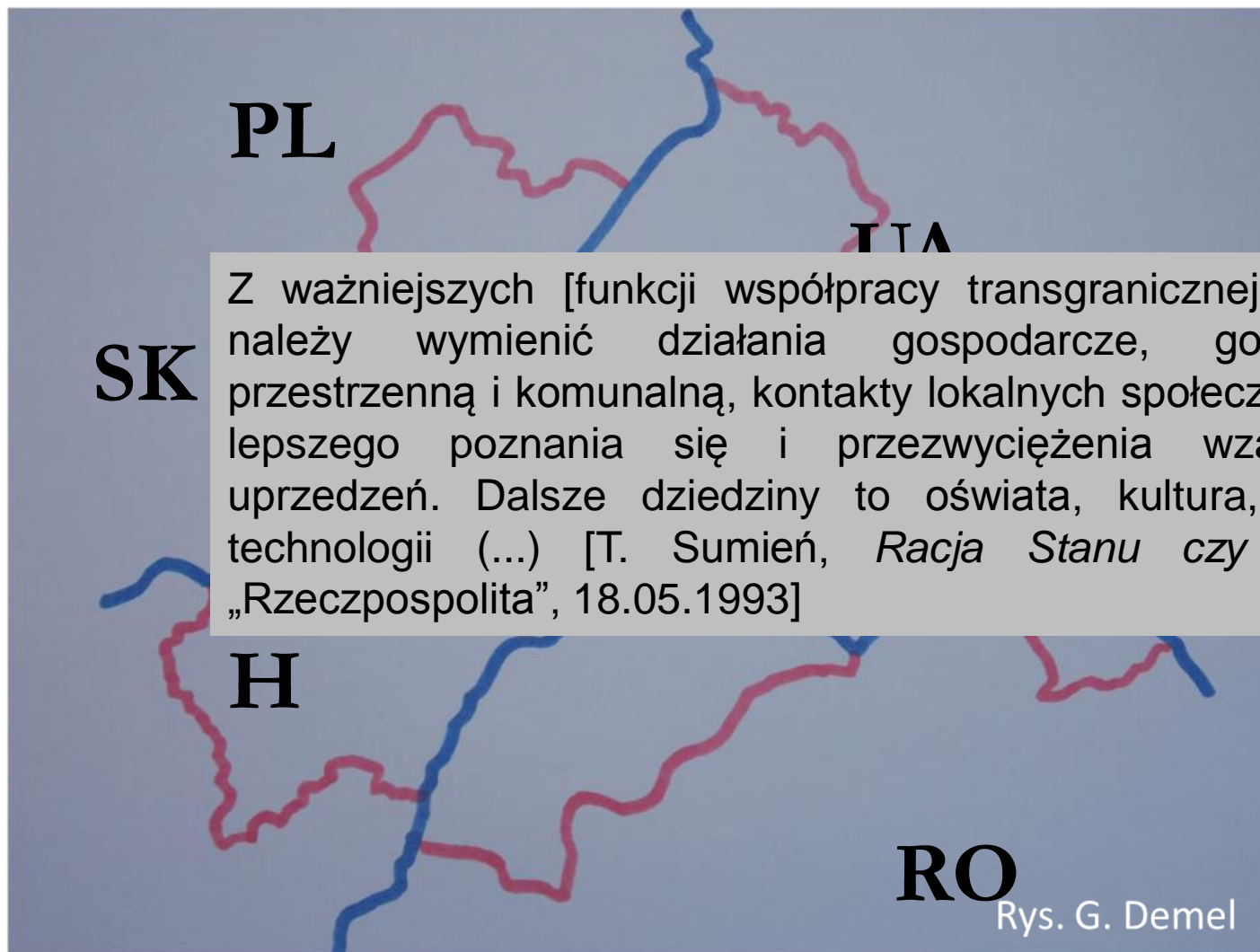
Historia i współczesność wielokulturowego pogranicza

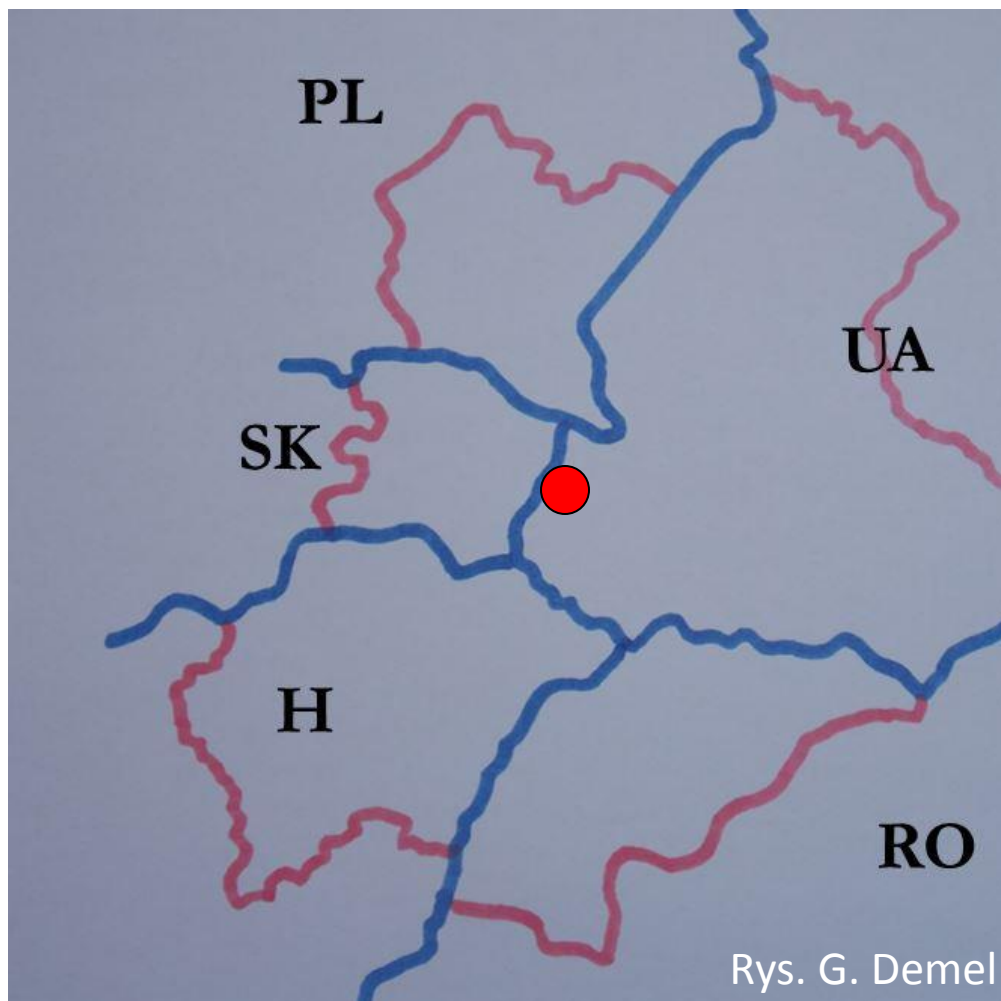
dr Grzegorz Demel

PWSZ w Krośnie, 16.01.2015 r.

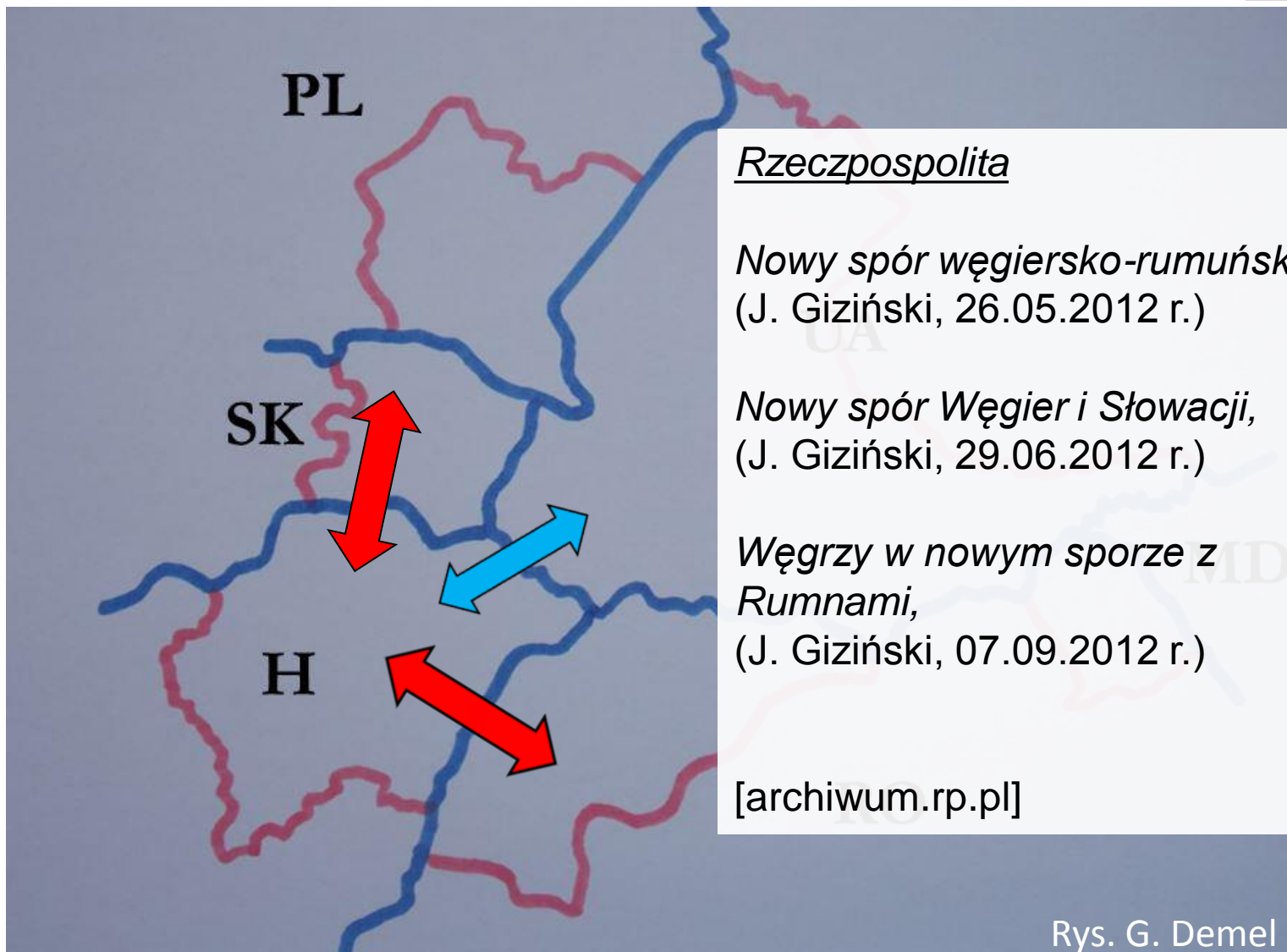

(...) ktoś urodzony w Ungvar około roku 1900 wychował się w monarchii austro-węgierskiej (ściślej w jej węgierskiej części), ale w roku 1918 stał się obywatelem Czechosłowacji, a jego rodzinne miasto nazwano Użhorod. W roku 1939 mieszkał on przez kilka dni w Rusi Zakarpackiej, lecz wkrótce stał się znowu poddanym węgierskim. Od czasu drugiej wojny światowej do niedawna był obywatelem radzieckim. W sensie etnicznym mógł zaś być Ukraińcem, Węgrem, Niemcem lub Żydem.

(Piotr S. Wandycz, *Cena Wolności. Historia Europy Środkowowschodniej od średniowiecza do współczesności*, przeł. T. Wyrozumski, ZNAK, Kraków 2003, s. 21)

Rzeczpospolita

Nowy spór węgiersko-rumuński,
(J. Giziński, 26.05.2012 r.)

Nowy spór Węgier i Słowacji,
(J. Giziński, 29.06.2012 r.)

*Węgrzy w nowym sporze z
Rumnami,*
(J. Giziński, 07.09.2012 r.)

[archiwum.rp.pl]

Rys. G. Demel

IES REICH

RUSSISCHES REICH

Hungarian Territorial Gains between 1938-1941

http://pl.wikipedia.org/wiki/Prze%C5%82%C4%99cz_Tucholska#mediawier/File:Conquest_memorial_Verecke_5.jpg [9.01.15]

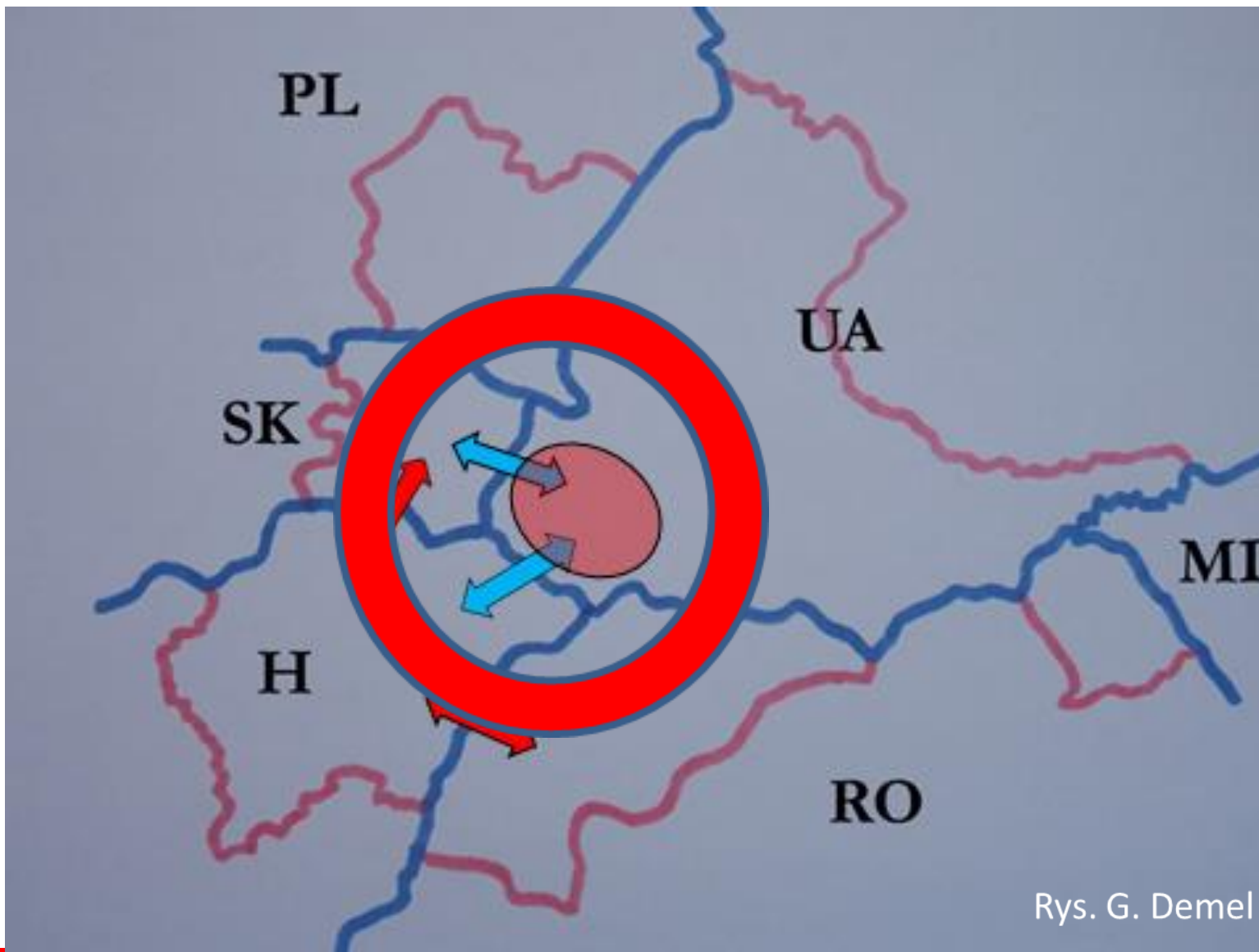

896 r.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Traktat_w_Trianon#mediawier/File:%C3%96sterreich-Ungarns_Ende.png [10.01.2014]

Fot. P. Trzeczzyńska-Demel

Fot. P. Trzeczzyńska-Demel

Rusin jako...

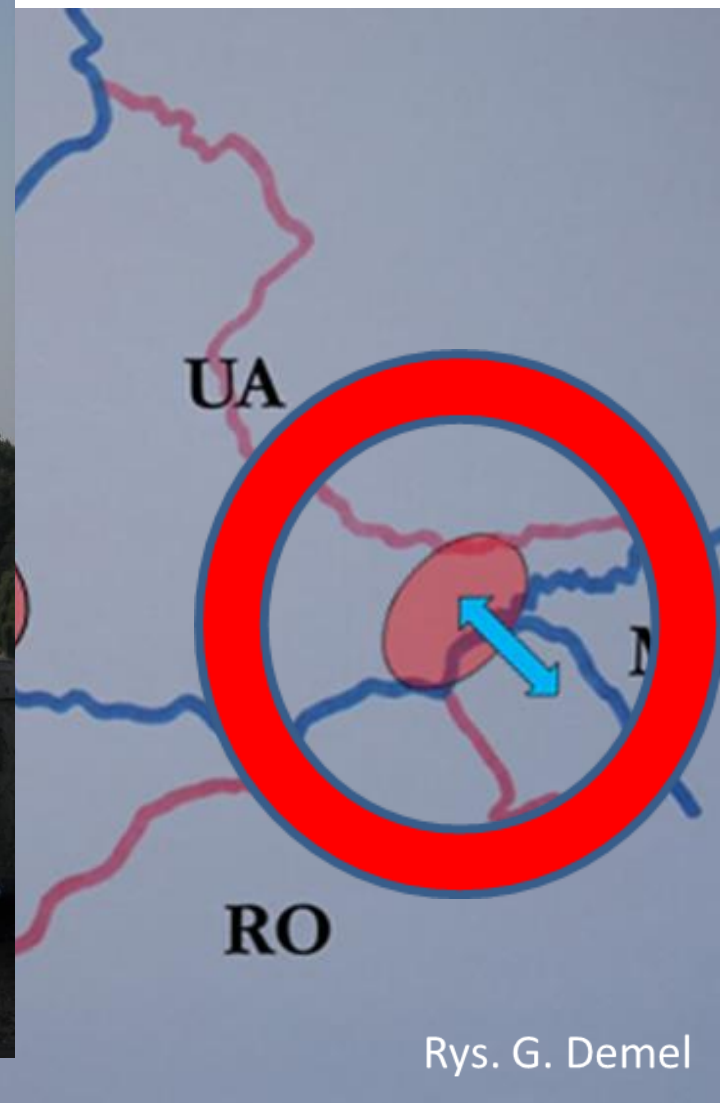
- prawosławny / greckokatolicki mieszkaniec Rusi;
- „dobry Rusin” vs „zły Ukrainiec”;
- Rusin (Łemko) z południowej strony Karpat (Rusnak);
- Karpatorusin – przedstawiciel czwartego narodu wschodniostowiańskiego.

„kontrolowana wielokulturowość”

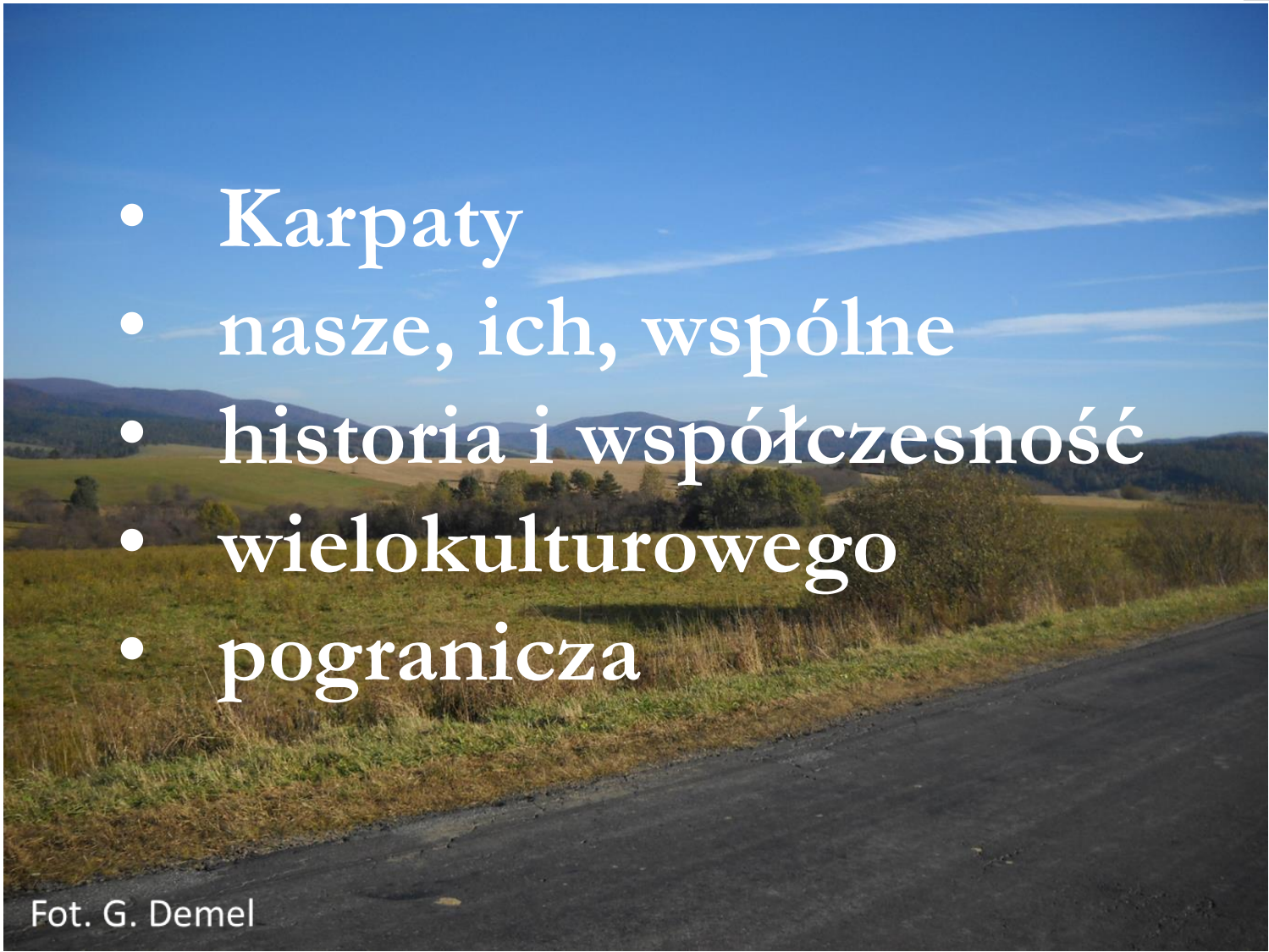
Fot. G. Demel

Rys. G. Demel

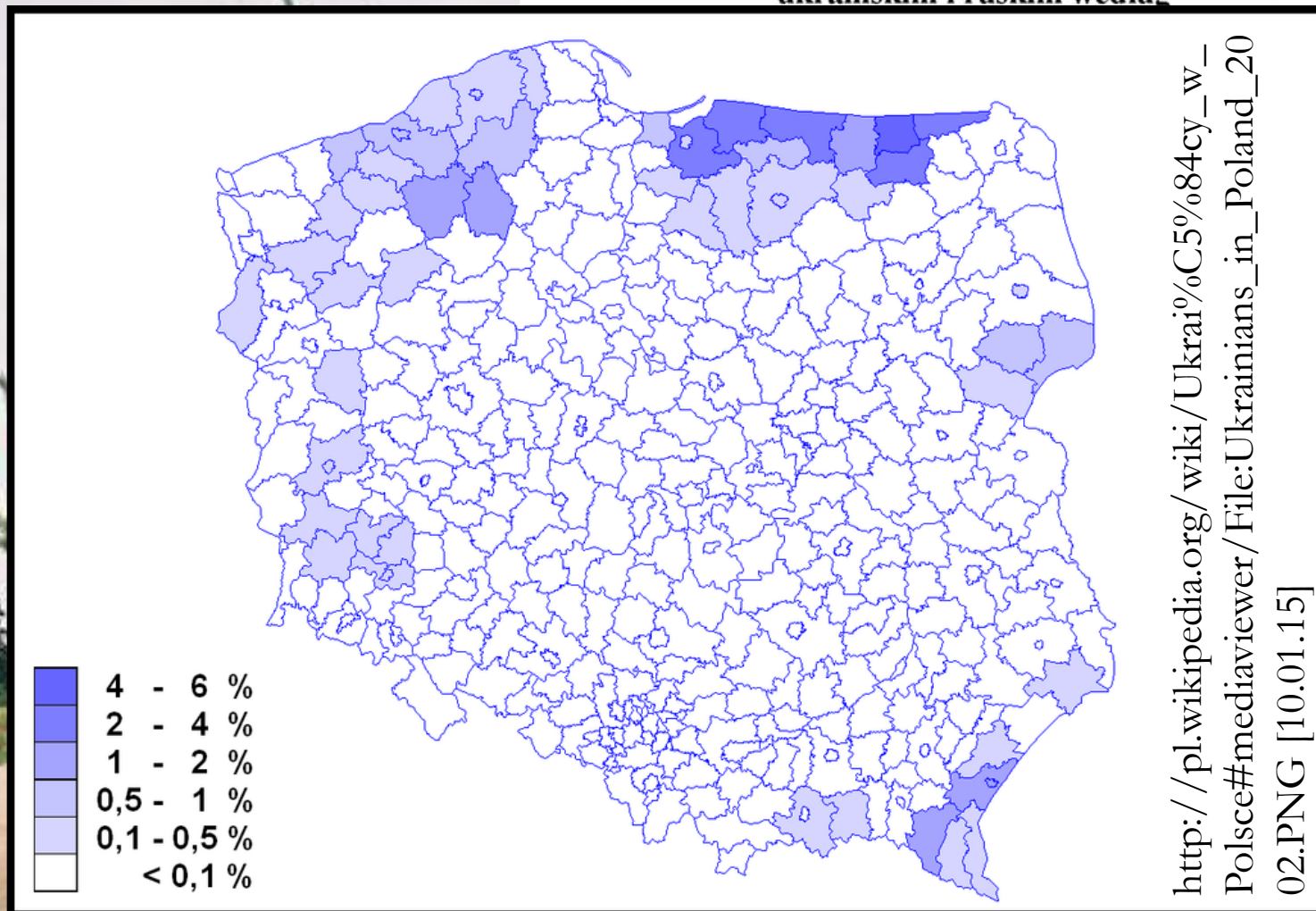

-
- Karpaty
  - nasze, ich, wspólne
  - historia i współczesność
  - wielokulturowego
  - pogranicza

Fot. G. Demel

Pogranicze: stykowe / przejściowe pojmowane geograficznie / kulturowo

Ludność Rzeczypospolitej z językiem ojczystym
ukraińskim i ruskim według

1054

Fot. G. Demel

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_\(papie%C5%BC\)#mediawier/File:Pope_Francis_South_Korea_2014.png](http://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_(papie%C5%BC)#mediawier/File:Pope_Francis_South_Korea_2014.png) [11.10.15]

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Cyryl_I_\(patriarcha_Moskwy\)#mediawier/File:Patriarch_Kirill_I_of_Moscow_03.jpg](http://pl.wikipedia.org/wiki/Cyryl_I_(patriarcha_Moskwy)#mediawier/File:Patriarch_Kirill_I_of_Moscow_03.jpg) [11.01.15]

Fot. G. Demel

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Sawa_\(Hrycuniak\)#mediawier/File:Metropolita_Sawa_\(Hrycuniak.jpg](http://pl.wikipedia.org/wiki/Sawa_(Hrycuniak)#mediawier/File:Metropolita_Sawa_(Hrycuniak.jpg) [11.01.15]

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Bart%C5%82omiej_I_\(patriarcha_Konstantynopola\)#mediawier/File:Bartholomew_I.jpg](http://pl.wikipedia.org/wiki/Bart%C5%82omiej_I_(patriarcha_Konstantynopola)#mediawier/File:Bartholomew_I.jpg) [11.01.15]

1596 Cerkiew Greckokatolicka / Unicka / Bizantyńsko-Ukraińska

- jedność dogmatyczna z Kościołem zachodnim;
- tradycja wschodnia:
  - liturgia
  - architektura
  - kalendarz i in.

Słowacja:

1664 – 1771 – 1950 – 1968

Fot. P. Trzeszczyńska-Demel

[http://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_\(papie%C5%BC\)#mediawier/File:Pope_Francis_South_Korea_2014.png](http://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_(papie%C5%BC)#mediawier/File:Pope_Francis_South_Korea_2014.png) [11.10.15]

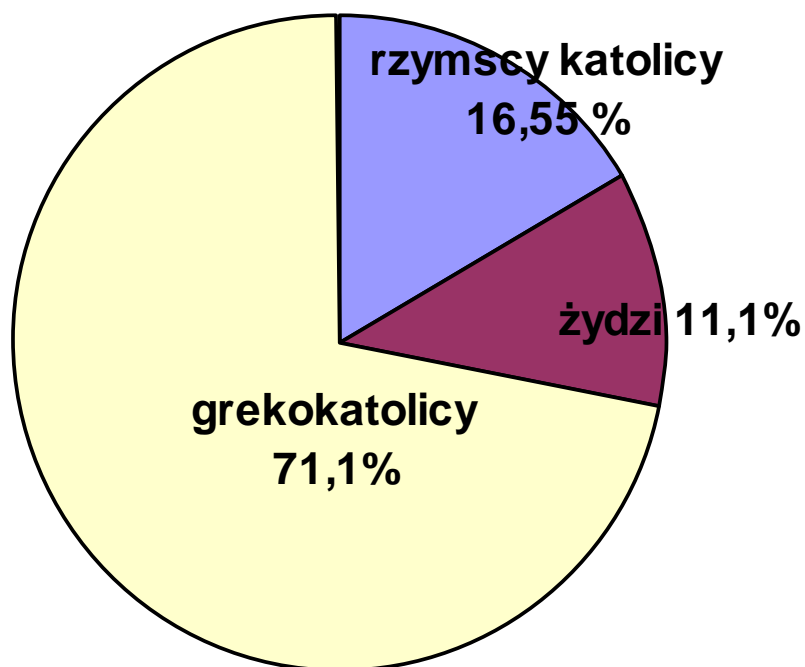
[http://pl.wikipedia.org/wiki/Sawa_\(Hrycuniak\)#mediawier/File:Metropolita_Sawa_\(Hrycuniak\).jpg](http://pl.wikipedia.org/wiki/Sawa_(Hrycuniak)#mediawier/File:Metropolita_Sawa_(Hrycuniak).jpg) [11.01.15]

Fot. P. Trzeszczyńska-Demel

Wyznania w powiecie leskim w 1921 r.

Wielokulturowość

Wielo

owość

Multi

alizm

Pluralizm

KULTUR

owy

Inter

owość

Różno

owość

Nowe pojęcie:

- I. 1970. – Australia, Kanada;
- 1997, *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa Polskiego*

Nowa jakość:

Wielokulturowość przybiera najczęściej formę nakazu moralnego organizującego nowy ład społeczny. Ma się on opierać na nowym uregulowaniu uczestnictwa mniejszości w dominującej kulturze większości, przy dostrzeżeniu faktu, że kontakt z kulturami mniejszościowymi determinuje zmiany w kulturze większościowej i rekonceptualizację kultury narodowej czy ponadnarodowej.

Chaos pojęciowy

Wielokulturowość (*multiculturalism*)

- podobnie jak **różnokulturowość** – kategoria opisowa, stan społeczeństwa, statystyka;
- rozumiana statycznie lub dynamicznie;
- podlegająca wartościowaniu.

Multikulturalizm (*multiculturalism*) – w pewnym sensie podobnie jak **pluralizm kulturowy** – rodzaj polityki.

Fot. P. Trzeszczyńska-Demel

- etniczna
- nieetniczna

- silna
- słaba

- silna
- butikowa
- „gablotkowa”

Wielokulturowość – do czego służy badaczom społecznym?

Przypadek muzułmańskiej kobiety w ubogiej dzielnicy francuskiego miasta:

- religia
- (post) kolonializm
- wykluczenie społeczne
- płeć kulturowa
- etniczność
- konflikt wartości
- imigracja

wielokulturowość

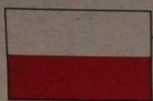

Fot. P. Trzeszczyńska-Demel

Fot. P. Trzeszczyńska-Demel

Tablica pamiątkowa poświęcona ofiarom mordu 6 sierpnia 1944 r.

Obelisk wykonany w 1984 r. w 40 rocznicę mordu na mieszkańcach Baligrodu przez faszystowskie Bandy Ukraińskie 6 sierpnia 1944 r.

Treść inskrypcji: Nazwiska 42 pomordowanych Polaków,
Wieczny Pokój Pomordowanym,
Hańba Mordercom,
w 40-tą rocznicę Społeczeństwo Baligrodu.

Memorial obelisk devoted to the memory of the victims of the August 6, 1944 murder.

The obelisk raised in 1984 on the 40th anniversary of the massacre of the inhabitants of Baligród by fascist Ukrainian bands on August 6, 1944.

The inscription: *the names of 42 Poles murdered,
Eternal peace for the Murdered,
Disgrace to the Murderers,
on the 40th anniversary of the community of Baligród.*

Обеліск присвячений жертвам трагедії, яка сталася 6 серпня 1944 року.

Обеліск поставлений в 1984 році сорокова річниця від дня вбивства партизанами УПА мешканців Балігроду 6 серпня 1944 року.

Зміст напису: Прізвища 42 вбитих поляків,
Вічна Пам'ять убитим,
Ганьба вбивцям,
в сорокову річницю Громадськість Балігроду.

Gedenktafel für die Opfer des Mordes vom 6. August 1944.

Der Obelisk wurde 1984 - zum 40. Jahrestag des von den faschistischen ukrainischen Banden an den Einwohnern von Baligród am 6. August 1944 verübten Mordes - aufgestellt.

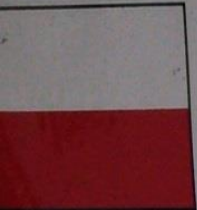
Inhalt der Inschrift: Namen von 42 ermordeten Polen;
Ewige Ruh' den Ermordeten;
Schande den Mördern;
zum 40. Jahrestag; die Bewohner von Baligród.

Fot. P. Trzeszczyńska-Demel

Fot. G. Demel

Bojkowie.

Przeprowadzili się w te tereny na przełomie XV i XVI w. Spośród wielu grup osiedlających się na terenie Karpat oni najwięcej zachowali ze swej ukraińskiej istoty. Mało było u nich wpływów polskich. Nie wyróżniali się swoją tożsamością grupową.

Stroje: były znacznie uboższe od Łemków. Sami tkali płótna i sami je nosili. Sukno otrzymywali poprzez spłśnianie w foluszach tkaninę wełnianą. Kobiety i mężczyźni ubierali się na białą koszulę zakładali lejebiki – kamizelki, które były brązowe. Rzadko u Bojków można było spotkać kolorowe akcenty. Często jednak noszono kozuchy, były ciepłe przy wypasaniu, kiedy wiał wiatr.

Do głównych zajęć Bojków należało pasterstwo, robili to dobrze i na dużą skalę.

Budownictwo. Chaty bojkowskie miały czterospadowe słomiane dachy. Piece wprowadzały dym na poddasze – półkurne, było jeszcze ciekawiej; dym unosił się w izbie i wychodził przez otwór w ścianie – chaty kurne. Cerkwie natomiast były jednolite. Nawa główna najwyższa, a prezbiterium i babiniec były niższe, przy czym dzwonnice stały osobno. Dach był pokryty gontem. Dzisiaj z Bojkowskich zabytków została cerkiew w Smolniku, ale niektórzy wzorując się na tej architekturze wybudowali sobie świątynie, podobne- cerkiew w Grażiowej, Listkowatem i Równi. Wsie Bojkowskie budowano wzdłuż potoku, lub strumienia. Pola dzielono na długie wąskie pasy, a domy stały na krańcach pól. Centrum wsi to: cerkiew i cmentarz. Młyn, karczma i dwór stały w oddaleniu. Krzyże i kapliczki budowano na rozstajach i skrzyżowaniach dróg, ale nie w miejscach czyjeś śmierci.

Obszar Bojkowszczyzny to mniej więcej obszar od wsi Solinka (ona była łemkowska) przez pasmo Wołosania i Chryszczatej, aż do wsi Turzańsk i Rzepedzi (również łemkowskich). Cisna, Liszna, Določyca i Sukowate były bojkowskie.

The Boyko.

They moved to the region at the turn of the 15th and the 16th centuries. Out of many ethnic groups which settled in the Carpathian Mountains area they preserved the most of their Ukrainian identity. The impact of Polish customs and traditions on them was very limited. They did not stand out as an ethnic group either.

Clothes. Their clothing was more humble than the Lemkos'. They made both cloth and clothes they wore themselves. Cloth was obtained in the process of felting of woolen fabric in fulling mills. Men and women wore white clothes and brown vests. Elements of other colours were very rare. Pasturing the cattle they wore sheep-skin coats to protect themselves against winds.

The Boyko's **main activity** was rearing the cattle on a big scale, at which they were really good.

Architecture. Boyko cottages had four-pitched straw roofs. Smoke from the stove was either channeled to the loft or simply got out of the room through a whole in the wall. Their churches were similar. The main nave was the highest and the presbytery and the *babiniec* were lower. The bell tower always stood separately. The roof was shingled. The only preserved Boyko historic church is in Smolnik, but some Orthodox churches situated elsewhere e.g. Grażiowa, Listkowate and Równia were modelled on this architecture.

Boyko villages were built along a stream or creek. Fields were divided in long narrow stripes and cottages stood at either end of the field. The church and the cemetery were situated in the centre of the village. The mill, the inn and the manor were placed at some distance. Crosses and small chapels were put up at the crossroads, but never on places where someone died.

The **Boyko populated area** extended from Solinka, which inhabited by the Lemko, through the range of Wołosan and Chryszczata to Turzańsk and Rzepedź, in which the Lemko lived.

Бойки.

Оселилися на цій території на зламі XV/XVI ст.ст. 3-досеред багатьох груп...

Dziękuję za uwagę

Grzegorz Demel

**Dziękujemy za uwagę.
Zapraszamy ponownie.**

PROJEKT WSPÓŁFINANSOWANY PRZEZ SZWAJCARIĘ W RAMACH SZWAJCARSKIEGO PROGRAMU WSPÓŁPRACY Z NOWYMI KRAJAMI CZŁONKOWSKIMI UNII EUROPEJSKIEJ

Sekretariat projektu:
Centrum UNEP/GRID-Warszawa
Ul. Sobieszyńska 8; 00-764 Warszawa
Tel.: 22 840 66 64; e-mail: sekretariat@karpatylacza.pl

Lider projektu

Partnerzy

